

סוריה בצומת דרכים

איתמר רבינוביץ'

הדאגה הראשונה במעלה של משטר הבעת' היא עצם הישרדותו. לאחר כמעט ארבעים שנה של שלטון שושלת אסד לא נשקפים לו איומים רציניים מבית, אך הוא מודע לחלוטין לאי-היציבות הבסיסית של משטר הנשלט בידי חברי קהילת המיעוט. בשאר אל-אסד, שירש את מקומו של אביו כנשיא סוריה ביוני 2000, מגלה יציבות רבה יותר והוא גם בשליטה רבה יותר משהיה לפני שנים אחדות, אך אישיותו והטווח המלא של יכולותיו וכישוריו נותרו בגדר חידה בעיני משקיפים סורים וזרים גם יחד.

במעמדה האסטרטגי של סוריה חלו שינויים עמוקים בשני העשורים האחרונים. היא איבדה את הפטרון הבין-לאומי שלה עם התמוטטות ברית המועצות, והמאמץ שלה לבסס יחסים חלופיים עם ארצות הברית נכשל עד כה. ב-1979 נכרתה ברית אסטרטגית בין סוריה לאיראן, וזו נעשתה בשנים האחרונות גולת הכותרת של קשרי החוץ של סוריה. בשלטונו של בשאר אל-אסד חל שינוי במאזן הכוחות בין שתי המדינות, שכן מה שהתחיל כ"שותפות בין שווים" דומה כיום יותר ליחסים שבין פטרון ללקוח. מאידך ה"פסיחה על שני הסעיפים" הייתה לסימן ההיכר של מדיניות סוריה בשלטון האסדים, וסוריה ניסתה גם לאותת כי היא אינה משתייכת בלב שלם למחנה האיראני. מדינות ערביות אחרות לא שוכנעו בכך, והדבר הוליד מתח ביחסים שבין סוריה ובין רוב העולם הערבי. ב-1991 – בוועידת מדריד – החל תהליך שלום בין ישראל לסוריה. התהליך עבר כמה שלבים, אך לא הבשיל לכדי הסכם. ב-17 השנים שחלפו מאז (1991-2008) ניהלו סוריה וישראל משא ומתן אך גם התעמתו זו עם זו, ויחסיהן לאחר קרוב לשנתיים של תיווך מצד טורקיה עשויים להתפתח באחד משני המסלולים האלה: מעבר למשא ומתן ישיר או חידוש הסכסוך ואולי אף החרפתו.

על רקע האמור לעיל יהיה זה מועיל לבחון את קשריה של סוריה עם כמה משכנותיה.

ישראל

בשאר אל-אסד נחוש להשיב לחזקתה של סוריה את רמת הגולן, שאביו הפסיד אותה (כשר ביטחון) ב-1967. הוא מעדיף לעשות זאת באמצעים דיפלומטיים, ומוכן לצורך כך לחתום על הסכם שלום עם ישראל. עם זאת, אם תיכשל האפשרות הדיפלומטית, הוא מפגין נחישות לפנות לדרך המלחמה, ועל כך תעיד ההשקעה הרבה שהשקיע בהצטיידות ובשיקום הכוחות המזוינים של סוריה. הוא ממשיך במדיניות הפעלת לחץ על ישראל באמצעות שליח – חזבאללה בלבנון וארגוני הסירוב הפלסטיניים.

קווי המתאר של הסכם שלום בין ישראל לסוריה שורטטו בשיחות המשא ומתן בשנות התשעים, אך בשנים האחרונות אנו עדים לשינוי פרדיגמה. כיום, ישראל לא מעוניינת עוד בהסכם המבוסס על "הגולן תמורת הסכם שלום", אלא ב"הגולן תמורת הסכם שלום והיערכות אסטרטגית מחודשת" (דהיינו הינתקותה של סוריה מאיראן, מחזבאללה ומארגוני הסירוב). זו עשויה להיות גם העמדה של ממשל אובמה. במקרה כזה חידוש המשא ומתן בין ישראל לסוריה ודיאלוג בין סוריה לארצות הברית ב-2009 יהיו כרוכים בבדיקה מעמיקה של נכונותה של סוריה לבצע בחינה יסודית ומחודשת של מדיניותה, כמו זו שביצע סאדאת לצורך ביסוס מערכת יחסים חדשה עם וושינגטון וכדי להשיב אליה את הגולן.

בספטמבר 2007 התברר לעולם שכדי להגיע ל"שוויון אסטרטגי" עם ישראל, בשאר אל-אסד מוכן להרחיק לכת עד כדי בניית כור גרעיני בעזרתה של צפון קוראה. הכור הופץ ונהרס על ידי חיל האוויר של ישראל. אסד הפגין שליטה עצמית, ולא הגיב, אך האירוע הדגים את הפוטנציאל המסוכן הטבוע בסכסוך הישראלי-סורי.

לבנון

משלהי שנות השבעים היו הבנייה והשמירה על ההגמוניה של הסורים בלבנון נכס אסטרטגי מרכזי עבור סוריה, שרואה בלבנון חלק מ"סוריה רבתי", חלק מאזור ההשפעה שלה, אזור מכריע בחשיבותו לביטחונה ואזור היערכות להפעלת לחץ על ישראל. האינטרסים המשותפים בלבנון הם מרכיב חשוב בברית שבין סוריה לאיראן ולחזבאללה, ומחסני הנשק הלבנוניים הם ממד חשוב מאין כמוהו בעמדתן ההגנתית וההתקפית אל מול ישראל. ב-2005, בעקבות ההתנקשות בראש ממשלת לבנון לשעבר חרירי, אולצה סוריה להסיג את כוחותיה הצבאיים מלבנון, אך היא שימרה את השפעתה הישירה והעקיפה המוקרנת דרך הגבול הארוך שבין שתי המדינות. יש לציין כי בתקופת שלטונו של בשאר אל-אסד השתנו יחסיה של סוריה עם חזבאללה בהדרגה, מיחסים שבין פטרון ללקוח לשותפות אסטרטגית.

טורקיה

לאחר עשרות שנים של עוינות הדדית סוריה נהנית כיום מיחסים ידידותיים עם טורקיה. המחותרת הכורדית הורחקה מסוריה על ידי חפאז אל-אסד, וסוריה השלימה עם סיפוחו של חבל איסקנדרון לטורקיה. מן הצד הטורקי, ממשלה אסלאמית שאינה שבעת רצון מיחסיה עם אירופה ועם ארצות הברית נעשית בהדרגה מעצמה מזרח-תיכונית. טורקיה נהנתה, ללא ספק, מיכולתה לשמש מתווכת בין ישראל לסוריה.

עיראק

בשאר אל-אסד לא רצה בפלישת ארצות הברית לעיראק, ומשהייתה לעובדה לא חפץ בהצלחתה ולא היה מעוניין שארצות הברית תשמור על נוכחות צבאית במדינה או תיהנה מעליונות מדינית מזרחית לגבולו. עבור משטר רדוף מנטליות של מצור, המחשבה על היותו לחוץ בין ארצות הברית לישראל הייתה בלתי מתקבלת על הדעת. דבר זה הטה את סוריה נגד מדיניותו של ממשל בוש כלפי עיראק במידה כה רבה עד ששדה התעופה של דמשק וגבולה של סוריה עם עיראק הפכו לחוליות חשובות ביותר בשרשרת האספקה לגורמים הסונים בעיראק הנלחמים כנגד צבא ארצות הברית. זו הייתה אחת הסיבות המרכזיות לעוינות שפיתח ג'ורג' בוש כלפי בשאר אל-אסד ומשטרו. סוריה עוקבת בעניין רב אחר התפתחות האירועים בעיראק, היא תפקח עליהם מקרוב ותבקש להשפיע עליהם, ואילו ארצות הברית בממשל אובמה תבקש למצוא מוצא של כבוד.

ירדן

בעשורים האחרונים ידעו היחסים בין סוריה לירדן עליות ומורדות, אך בדרך כלל נטו לכיוון השלילי. כיום אפשר להגדיר את היחסים "אדישים". סוריה וירדן משתייכות לשני מחנות יריבים במזרח התיכון, אך אין עוינות אקטיבית בין שתי המדינות.

הפלסטינים

כששינה חפאז אל-אסד את פניה של סוריה, ממדינה חלשה, פסיבית למחצה, לשחקנית אזורית שאפתנית וחזקה, הוא החל לראות בשכנותיה הערביות החלשות יותר של סוריה בלבנט – לבנון, ירדן והפלסטינים – לקוחות. מאמציה של סוריה להכניס את התנועה הלאומית הפלסטינית תחת כנפיה נכשלו, והיא נאלצה להסתפק בתפקיד הזניח יותר – פטרון לארגוני הסירוב הפלסטיניים. כפי שמתאפיינת מדינה הפוסחת

על שני הסעיפים, בשנות התשעים השתתפה סוריה בתהליך מדריד, אולם עובדה זו לא מנעה אותה מלמתוח ביקורת על מדיניותו של ערפאת, שנהג כמוה בדיוק. בימים אלה סוריה ממשיכה לארח ארגונים פלסטיניים קיצוניים, תומכת בהם ולכן יש לה השפעה על חמאס והארגונים הפלסטיניים האחרים. היא ביקורתית כלפי אבו-מאזן והרשות הפלסטינית בגין שיתוף פעולה שלהם עם ארצות הברית וישראל. סוריה – בהתחשב בסיכויים להצטרפותה המחודשת והמלאה לתהליך שלום בממשל אובמה – רואה ברשות הפלסטינית גם מתחרה על הבכורה בתהליך שלום שכזה. במחצית השנייה של 2008 נחלו בשאר אל-אסד ומשטרו על פי רוב הצלחות במדיניות החוץ. המעבר למשא ומתן עקיף גלוי עם ישראל נטל מהעוקץ שבמאמצי ממשל בוש לבדד את סוריה ולפעול לדה-לגיטימציה של העומד בראשה. צרפת – בראשות סרקוזי – ניצלה היטב את ההזדמנות לקידום תפקידה במזרח התיכון על חשבונה של ושינגטון; הזמינה את בשאר אל-אסד לפריס, וסייעה לו לגבש הסכם התקשרות עם האיחוד האירופי. סוריה עשתה כמה ויתורים בנושא לבנון לטובת הסכם דוחה, והסכימה בפעם הראשונה בשישים שנה להכיר בלגיטימיות ובסוברניות של לבנון באמצעות ביסוס יחסים דיפלומטיים עם בירות. בתמורה לויתורים אלה היא השיגה שחרור נוסף מחקירה יסודית של חלקה בהתנקשות בחריי וכן קבלה בין-לאומית מרומזת של תפקידה הכפול כחברה ב"ציר ההתנגדות" שבשליטת איראן (מקאוואמה) וכמתקנת אפשרית של הנזק הנגרם על ידי אותו ציר. שנת 2009 עשויה להיות שנת המפנה עבור סוריה. אם יוכתר בהצלחה הדיאלוג של ארצות הברית עם איראן ואם יתחדש תהליך השלום שבין ישראל לשכנותיה הערביות, שבמוקדו – או כחלק ממנו לפחות – המסלול הסורי-ישראלי, אזי סוריה עשויה בהחלט לעלות על מסלול המוביל לעידן חדש ביחסים עם ושינגטון, להגיע להסדר עם ישראל ולזכות במקום בטוח בזרם המרכזי של החיים הבין-לאומיים. באותה מידה עשוי להתממש תרחיש אחר, ובו סוריה ממשיכה להיות חברה עיקרית במחנה הרדיקלי במזרח התיכון ומעורבת בעימותים אלימים הקשורים לישראל, לעיראק וללבנון. מלבד זה, אי-אפשר להוציא מכלל חשבון את האפשרות שבשנת 2009 תמשיך סוריה לפסוח על שני הסעיפים – תישאר חברה בציר האיראני ובעת ובעונה אחת תאותת על רצונה להשתחרר ממנו.